

Terasznak hívom, de inkább erkély, ha lepillantok, otthonos mélységet kínál. Kapaszkodom a korlátba, guggolásokkal nyújtom a derekam. A felegyenesedéskor lábujjhegyre állok, hátrafeszített karokkal, fejjel a napba néző ásanát utánzom. Megkímélnek a szédülések, nem kell hát-
ralépnem, hogy rátenye-
reljek az asztalra. Túl va-
gyok a jezsuita metódusra
épülő reggeli szemlélődé-
sen, melynek befelé figye-
lését hétköznapi cselekvé-
sekké oldják a fájdalmak
elviselését ígérő torna-
gyakorlatok. Kitekerem a

Kakuk Tamás 35

OLVASÓNAPLÓ

Földényi F. László:

A melankólia dicsérete

napellenző csíkos vásznát, a hőséget még visszatartja a közeli patak lombos fáinak erdőszigete. „Láttam, ahogyan fekszem a kissé megkopott, szélein rojtosodó takarón, a fűben, a fiatal barackfa tövében, nem messzire a mogoró-bokortól, ahonnan apróbbnál apróbb bogarak és rovarok raja kerekedik fel időről időre, hogy körberepülje, felderítse, majd ismét magára hagyja a földön fekvő emberi testet; [...] immár nem magamat figyeltem, hanem egy idegen testet, azt a felejthetetlen, ma is elevenen bennem élő testet, amelyet gyerekkoromban pillantottam meg, a sportpályára menet, a klinikai épületek valamelyikének földszinti ablakán benézve. Életem első holttestét láttam akkor, mezítelenül, talppal felém fordítva.”

Földényi F. László *A melankólia dicsérete* című könyvét olvasom újra a késő nyárban. A teraszról, saját emlékképeim egyedüli birtokosaként, elképzelem lakóparki házunk helyén a hajdani szabad rétet, még az istállók silóinak jellegzetes szagát is érzem. Előhívhatom hasonló, megrázkódtató élményemet, amikor az iskolából hazafelé tartva, féktelen kíváncsisággal lestem a temető sírkövei mögül két rendőr hatósági szemléljét, hogy az elvágott kötél recsenése, az öngyilkos férfi testének tehetetlen puffanása hazáig kergessen, és kísértsen a mai napig. A könyv bevezető kontemplációja a gyermekkori traumatikus halálélmény leírása, azzal a metaforával, melyben az időnek kiszolgáltatott, öregedő test megfeszül, így köti össze az eget és földet, ahogy majd egy későbbi fejezetben olvashatjuk, mint Klaus testvér kápolnája. A lélek mélységében kutató figyelem más dimenzióba helyezi ezt a személyességet, az ázsiai gyöngyhalászok egyetlen lélegzetvétellel történő merülésére emlékeztet, ahol nem lehet hibázni, hogy a bűvárt ne ragadja el a mélységi mámor. Vertikálisan haladni vissza az időtlenségbe, a zajtalan csendbe („A szavak kismimizik azt, amiről szólniuk kellene.”), szorongás nélkül szemlélni kiüresedett önmagunkat. A zen tanítása szerint a lélek ilyenkor jut el a yugen, a

homály állapotába, de ahogy a szerző írja: „a melankolikus nem bízik a végső magyarázatokban”. Földényi könyve érzékenyítő, bizonytalanná tevő és titokzatos olvasmány, mert nem vállalkozik arra, hogy konkrét válaszokat adjon saját kérdéseire, hanem a tudás és sejtelen összegzésével maga is keresi azokat a járható hidakat, amelyeken átkelhetünk azon a kétségbeejtő tapasztaláson, hogy életünk véges: ha „az ember szembesül azzal, hogy mennyire nem ura saját létezésének, akkor kel életre a melankólia.”

36 A kertben ülök a kényelmetlen széken, nézem a nyár éjszakai égboltját, a házból kiszűrődő tompa lámpafényben barátom a csillagászati távcső tengelyeinek beállításával bajlódik. Enyhült a nappali kánikula, talán már hűvös is van ezen a tenyérnyi területen, melynek gyepére ráesnek a fenyők, tuják árnyékainak sötétebb foltjai. Az okulárhoz tapadt szemmel látom a Vénuszt, a Jupitert és négy aprócska holdját a hatvanhétből, a Marsot és lélegzetelállító gyűrűivel a halványársárga Szaturnuszt. Próbálok jobban összpontosítani a melankólia istenéről elnevezett bolygóra, szemüvegem dioptriájához finomítom az élességet, hátha megpillantom a Cassini-rést, a gyűrűk közötti hézagot, miközben azon méltázom, vajon hányan bámuljuk most a csillagos eget, s eszünkbe jut-e, hogy galaxisunk is csak egy kis pont a világmindenségben. Földényinél olvashatjuk: „Mi hát a melankólia? Olyasmi, amit ha megneveznek, már nem az, ami. Addig van jelen, amíg nem látni; ha pedig látni, akkor az már csak a ködképe.” Másfelől és másképpen: „[e]gyidejűleg lázadás és rezignáció, föltornyosuló életerő és magába süppedés, inspiráltság és bénultság.” A külső univerzum felfoghatatlan valósága elvezethet bennünket belső valóságunkhoz, ahol a Guadalupe felé utazót hosszan elkíséri az autóbusz ablakából látott vöröslő kősvatag látványa, s ennek üzenete az a belenyugvás, hogy életünk oka és célja ismeretlen.

A szerző *A melankólia dicséretében* különböző korok művészeti alkotásaiban kutatja, fedezi fel azokat a rejtélyes jegyeket, amelyek a melankólia jelenlétére utalnak, megerősítve azon megállapítását, mely szerint a melankóliában „belső erő” működik. Földényi olyan összefüggéseket talál a könyvében tárgyalt műalkotások között, melyek esetenként feltételezések lehetnének, de logikailag sem lehet kétségbe vonni valóságtartalmukat, mert a művek megközelítései, elemzései e vonatkozásban is elementárisan meggyőzőek. Valóság és fikció teremti meg a művészettörténeti hitelességet Giorgione *A vihar* című képének és Dürer *Melencolia I.* metszetének összefüggéséről, a festmény középpontjában a romos épülettorodékról és a metszeten ábrázolt polihedronról, a megmagyarázhatatlan egybeesés jelenségéről és jelentéséről: „Túl renden és rendezetlenségen: ez a melankólia.” A középkortól a kortárs alkotásokig terjedő műelemzések bizonyító erejűek. Bizonyítják, hogy „[a] melankóliában van valami többlet. Hogy ez micsoda, nehezen tudnám megmondani; de éppen ennek a bizonyos

többletnak köszönhető, hogy a melankólia bárhol fel tudjon tűnni. Nemcsak a le-, hanem a felhangoltságban is; nemcsak a bánatban vagy az unalomban, hanem az örömben vagy az önkívületben is. A letargiában éppúgy, mint a koncentrált figyelemben.”

A melankólia dicsérete olyan érzéseket is megmozgat olvasójában, mint a művek megismerésének vágya, csendben ülni a múzeumi pamlagon, nem törődni a béklyóba kötő idővel, nem törekedni a megértésre, az elfogadásra sem, hagyni, hogy a festmény életre hívja lelkünkben azt az érzést, ami hasonló ahhoz, amikor hosszú ideje idegen városban bolyongtunk, és a fáradtságtól elgyötörtén meghúzódnak az egyik templom magányos padosorában. Földényi F. László a kultikus *2001: Űrodüsszeia* rejtélyes monolitjának jelenléteit és eltűnéseit a Kubrick-film képi és zenei áradásában a melankólia metafizikai jeleként látja: „[h]ibátlan-sága túlmutat az örökké változó földi világon”. Hans-Peter Feldmann *100 év* című fotósorozatáról megállapítja, hogy a nyolchetes csecsemőtől százéves aggastyánig készített felvételeivel a művész egymásra kopírozza az idő különböző rétegeit, aminek hatása a felismerés: „az idő számára ijesztően közömbösek vagyunk”. A kortárs magyar festőművész Szűcs Attila képe, az *Előkészület a sötétségre* éppúgy az elemzések tárgya, mint Francis Bacon *Három tanulmány Lucian Freudról*, vagy Anselm Kiefer *Az angyalok rendje* című munkája. Földényi értelmezése szerint a felsorolt művek mindegyikében tetten érhető a melankólia, az a fájdalmas hiány, ami láthatatlan fonalként vezet vissza Giorgione festményéhez és Dürer metszetéhez.

A Köln közelében lévő falu, Wachendorf határában épült meg Peter Zumthor kápolnája, amelyet a tizenötödik századi szerzetes és misztikus, Klaus testvér emlékének szenteltek fel. A kápolna keresése és véletlen megtalálása az „ólomszürke időben” transzcendens történetként idéződik fel a könyv lapjain. A tizenkét méter magas kőhasábhöz farrököket raktak egymásra, ezután a sátorszerű építményt körbezsalták és így betonozták. A faanyag kiégetésével gazdagon hullámzó, érdes, fekete belső felület jött létre, a felül kialakított nyílás pedig utat enged a viláosságnak és az esőnek. A zárt tér sötétjében a bejövő fény visszatükröződik a padló ólomfelületéről, Földényi F. László lényegi hasonlata szerint a kápolna „olyan organikusan bontja ki önmagát, akár egy növény. Összeköti azt, ami lent van, a földön, azzal, ami fönt van, az égben, a látogatónak pedig lehetőséget kínál arra, hogy saját létezését tágabb összefüggésbe ágyazva élje meg.” A kegyhely 2007-es megépüléséig alig ismert svájci építész gondolataira is reflektál a szövegben: „A stílári megoldások, a gyakorlati, történeti szempontok ilyenkor másodlagossá válnak, s egyedül az válik fontossá, amit Zumthor »a mély melankólia érzésének« nevez.”

A mozi otthonossága régen eltűnt, a filmkészítők elfeledkeztek „a film kultúrateremtő szelleméről”, amikor Fellini, Bergman, Bresson, Rohmer, Jancsó, Tarkovszkij filmjei a moziterem magányában művészi élményt nyújtottak a nézőknek. Földényi azt a kérdést nagyítja ki, járja körbe, „hogyan vette át a művészettől az áramvonalasság, a könnyen fogyaszthatóság” a hatalmat? Éppen ezért a szerző alapvetése: „[a] melankólia napjainkban: szembeszegülés az általános társadalmi-civilizációs elvárásokkal.”

Mire *A melankólia dicsérete* visszakerül a polcra, még tart a nyári meleg, de később kel a nap, hűvösebb a korpát fogása. A fecskéket sem látom cikázni az ereszek környékén, az angol muskátli felett fáradtan dongnak a darazsak. (*Jelenkor, Bp., 2017*)

